

10.08.2018

Соловьев В., доктор економічних наук

«Оптимізація» науки методом перейменування

У липні поточного року у Верховній Раді України зареєстровано законопроект «Про внесення змін до Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність" щодо оптимізації структури Національної академії наук України» ([DT.UA](http://dt.ua)).

Ініціаторам підготовки законопроекту не сподобалося, що «загальне науково-організаційне керівництво поточною діяльністю Національної академії наук України здійснює президія Національної академії наук України» (частина 10 статті 17). Вони вважають, що замість терміна «президія НАН України» слід використати інший – «рада директорів НАН України».

Звісно, нічого упередженого в таких перейменуваннях немає. Наприклад, 2004 р. президента Національної академії наук Білорусі стали іменувати головою президії НАН Білорусі, бо вирішили, що президентом у РБ можна називати тільки вищу посадову особу держави. Дивує інше. По-перше, чому цим перейменуванням почали перейматися депутати, які є членами не Комітету з питань науки і освіти, а комітетів із питань бюджету, правової політики та правосуддя, з питань будівництва, містобудування та житлово-комунального господарства, промислової політики і підприємництва, аграрної політики та земельних відносин. По-друге, чому ці комітети вважають Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» не оптимальним саме через назву органу, який здійснює загальне науково-організаційне керівництво поточною діяльністю Національної академії наук України. По-третє, невже таке перейменування, вкупі з деякими іншими, такими ж сумнівними пропозиціями є оптимізацією?

У Пояснювальній записці до зазначеного законопроекту стверджується, що «за 25 років незалежності Президія НАН України так і не змогла запропонувати суспільству ефективну програму модернізації української науки відповідно до викликів часу і зупинити стагнацію наукової сфери», а також що прийняття нового закону сприятиме «ліквідації загроз національній безпеці України, які впливають зі стагнації української науки». Однією з умов ліквідації таких загроз є, на думку авторів законопроекту, «створення ефективного механізму управління науковою діяльністю НАН України – Ради директорів наукових закладів», що приведе до глибокої модернізації української науки, перетворить науку на потужний каталізатор розвитку країни.

Згаданий закон справді потребує корекції, оскільки не відповідає низці задекларованих у преамбулі цілей. Зокрема, у ньому фактично немає положень, спрямованих на «задоволення потреб суспільства і держави в технологічному розвитку шляхом взаємодії освіти, науки, бізнесу та влади» в частині стимулювання до цієї взаємодії бізнесу. Крім того, всі, мабуть, погодяться, що положення цього закону про необхідність «пріоритетної

державної підтримки розвитку науки як джерела економічного зростання», як сказано в преамбулі, в нас у країні не виконується. І тут постає запитання: що ж заважає економічному зростанню України та, відповідно, загрожує її національній безпеці? Неправильна назва органу, який здійснює загальне науково-організаційне керівництво поточною діяльністю Національної академії наук України чи відсутність пріоритетної державної підтримки розвитку науки?

Для того, щоб відповісти на це запитання, звернімося до такого арбітра, як Всесвітній економічний форум у Давосі, який 2018 р. вперше опублікував доповідь «Готовність до майбутнього виробництва» (The Readiness for the Future of Production). У цій доповіді виконано аналіз економік 100 країн, які забезпечують виробництво понад 96 % світової доданої вартості та більш як 96 % світового валового внутрішнього продукту. Україна потрапила в число цих країн.

Автори доповіді оцінили готовність країн до майбутнього виробництва на основі аналізу таких драйверів розвитку.

Технологія та інновації: оцінює ступінь, у якому країна має передову, безпечну і пов'язану з ІКТ інфраструктуру для підтримки впровадження нових технологій у виробництві, а також спроможність країни сприяти інноваціям і комерціалізації інновацій, які потенційно застосовні у виробництві (місце України – 74).

Людський капітал: оцінює спроможність країни реагувати на зміну ринку праці, викликану наближенням Четвертої промислової революції, враховуючи як поточні можливості робочої сили, так і далекосяжну спроможність культивувати правильні навички й таланти у майбутньої робочої сили (місце України – 34).

Глобальна торгівля та інвестиції: оцінює глобальні зв'язки в міжнародній торгівлі, що сприяють обміну продуктами, знаннями і технологіями. Крім того, оцінює наявність фінансових ресурсів для інвестування в розвиток виробництва, а також якість інфраструктури, пов'язаної з цією діяльністю (місце України – 59).

Інституційна основа: оцінює, наскільки ефективні державні інститути, правила та нормативні акти в підтримці технологічного розвитку, нових підприємств і передового виробництва (місце України – 94).

Сталі ресурси: оцінює використання країною природних ресурсів та альтернативних джерел енергії, з урахуванням впливу виробництва на довкілля (місце України – 88).

Середовище попиту: оцінює доступ країни до іноземного та місцевого споживчих ринків в умовах розширення масштабів виробництва, а також складність споживчої бази, оскільки це може стимулювати розмаїття галузевої активності та виробництво нових продуктів (місце України – 58).

Виявилось, що в Україні найдійовішим драйвером розвитку є «Людський капітал», а найбільшим гальмом розвитку – «Інституційна основа».

Якщо подивитися докладніше, то найвпливовішими елементами драйвера «Людський капітал» сьогодні є наукоємність робочої сили (місце України –

26) і наявність учених та інженерів (місце України – 24), а на майбутнє найбільш значущим фактором вважається рівень математичної та наукової освіти (місце України – 24). За всіма цими показниками лівова частка заслуги належить і академічній науці, система управління якої так не подобається деяким депутатам. Але за фактом виходить, що тільки завдяки науковій сфері Україні вдається втримуватися на плаву. Тим часом наші законодавці (і не тільки вони) прагнуть змінити систему управління науковою сферою на власний розсуд. Це називається «рубати гілку, на якій сидиш».

Що ж до елементів драйвера «Інституційна основа», то ми можемо бачити, що за ефективністю регуляторної політики Україна перебуває на 99-му місці, за орієнтуванням уряду на майбутнє – на 91-му, за рівнем верховенства права – на 90-му. Цікаво, що з боротьби з корупцією Україна перебуває на 89-му місці. Це парадокс. Дивлячись на ці дані, запитуєш: із чим же нам треба боротися насамперед – із корупцією чи з недалекоглядністю нашого уряду й некомпетентністю наших законодавців?

Ось таким чином бачиться ситуація з готовністю України до майбутнього виробництва у дзеркалі світової статистики в контексті зареєстрованого законопроекту «Про внесення змін до Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність" щодо оптимізації структури Національної академії наук України».

Що ж до повноти використаних даних згаданого дослідження Всесвітнього економічного форуму, то автори доповіді стверджують, що 78 досліджуваних країн мають 100 % і 90 країн – не менш як 98 % охоплення даних. Тільки в Гонконгу цей показник виявився меншим 95 %.

Якщо комусь не подобається це дзеркальне відображення, то варто згадати крилатий вислів: «Нема чого на дзеркало нарікати, якщо пика крива». Ну, а для тих, хто звик вірити дзеркалу, очевидно, що зазначений законопроект схожий на чергову спробу зруйнувати, по суті, єдиний діючий механізм, який не тільки утримує економіку України на плаву, а й забезпечує перспективу її майбутнього розвитку. Отож постає закономірне питання про роль уряду та законодавчої системи в забезпеченні національної безпеки країни за рахунок переважного науково-інноваційного розвитку вітчизняної економіки.

До речі, дані аналізу технологічної платформи, наведені в доповіді економічного форуму, свідчать, що за таким показником, як вплив ІКТ на нові послуги та продукти, Україна посідає тільки 92-ге місце, а з покриття мобільної мережі LTE – навіть 98-ме. Тобто громадська думка про великі успіхи ІКТ-індустрії в Україні дуже перебільшена. І якщо так піде й далі, то нашій державі мало чого можна очікувати від цього сектора індустрії в найближчому майбутньому.

Незважаючи на позитивну світову оцінку наукової сфери України, з погляду її ролі для майбутнього вітчизняного виробництва, отже й позитивну оцінку відповідної системи управління, проблема вдосконалення цієї системи залишається актуальною. Однак не тому, що президія НАН України нібито

завдала шкоди вітчизняній економіці, а тому, що наразі наукова сфера України, на думку світової експертизи, – єдина реальна сила, яка визначає напрям руху нашої країни до майбутнього виробництва. Удосконалення системи управління наукою зміцнить надію на те, що майбутнє в Україні є. Але при цьому слід пам'ятати мораль відомої байки: «Беда, коль пироги начнет печи сапожник, а сапоги тачать пирожник».